

Wat betekent 'gewaarwording' voor jou? (Gerelateerd aan de kunsten, natuurlijk.)

Is die 'gewaarwording' leerbaar volgens jou? Of niet? Waarom (niet)? (O.a. voor studenten in de lerarenopleiding lager onderwijs, (toekomstige) onderwijzers.)

BRIGITTE DEKEYZER – KU Leuven Kunstwetenschappen

Dag Jan

Dank voor de vraag.

Gewaarwording is voor mij verbonden met waarnemen en dat met alle zintuigen (en er zijn er meer dan vijf!). Pure waarneming van prikkels is echter niet voldoende: je moet er je bewust van zijn en ook iets mee doen. Daarom zijn training-scholing belangrijk.

Training/scholing kan helpen om ten eerste meer gewaar te worden – vele prikkels vallen ons niet op, zeker proprioceptieve – en ten tweede die gewaarwording ook in te zetten om leren te bevorderen.

Bovendien kan scholing ons ook bewust maken van eventuele 'fouten' in de waarneming. Wat we bijvoorbeeld met onze ogen zien, komt niet exact overeen met de werkelijkheid. In die zin is scholing over de mogelijkheden en beperkingen van onze zintuigen ook belangrijk om enig werkelijkheidsgehalte aan onze waarnemingen te kunnen verlenen.

Verder is de waarneming niet stabiel en maakt ze deel uit van een proces. In die zin is gewaarwording als term wel correct in mijn ogen.

In de lagere school lijkt het mij essentieel om de zintuigelijke waarneming in al haar facetten met eenvoudige oefeningen te versterken. Die hoeven niet eens kunstgerelateerd te zijn, al kan kunsteducatie op zich de waarneming natuurlijk versterken. Voorwaarde is dan wel dat leraren niet blijven steken bij de vertelling (wat gebeurt er op het plaatje of in de voorstelling/wat is de inhoud), maar de kinderen leren omgaan met de componenten van de verschillende artistieke talen.

Voilà, dat is een eerste korte reactie. Hopelijk kunnen jullie er wat mee.

vriendelijke groeten

Brigitte

GEERT LEYSEN

Verwondering en gewaarwording , gezien vanuit het vak dans en bewegingsexpressie

Ik gaf enkele jaren het vak dans (één van de muzische domeinen) voor toekomstige kleuterleiders aan alle studenten van de 'Bachelor kleuteronderwijs Thomas More te Vorselaar. Ik benader deze vragen graag vanuit die ervaring en vanuit reflecties van de studenten zelf.

Ik merkte dat als er voldoende passie ontwikkeld is tijdens hun opleidingstraject, en ze zich nog willen verdiepen en bijscholen nadien, het wel kan lukken. Om een vak te kunnen doorgeven met plezier en een goede vertaling naar kinderen te kunnen maken is er de nodige nieuwsgierigheid en voldoende bagage nodig. Maar het lukt zeker wel om hen enige gewaarwording en een heleboel ervaringen te laten opdoen.

In het eerste jaar werd vooral gewerkt rond dansen op eigen niveau, in de volgende jaren werd de pedagogische vertaling gemaakt naar kleuters. Vooral deze groep, de eerstejaars werden ondergedompeld in gewaarwordingen die ze daarvoor nooit ervaarden. In het begin moeilijk, heel wat ideeën rond dans moesten eerst losgelaten worden (K3 dansjes of op rijen staan en pasjes inoefenen, jazz, klassiek...) Kortom ze werden geconfronteerd met volledig nieuwe kinesthetische gewaarwordingen en bewegingsindrukken.

Bij dans is gewaarwording, het doen op zich, het expressief bewegen vooral een fysiek gegeven, maar evengoed is er een relatie tussen dans en andere belevingsniveaus, net omdat dans ook een bepaalde betekenis heeft. Door impressies, herinneringen en associaties te introduceren worden beelden, gevoelens en gedachten opgeroepen.

Een dansproces ontwikkelt zich vaak in relatie met de ander, het gewaarworden en observeren van de ander. Als de samenwerking goed op elkaar afgestemd is wordt de dans mooi, intens en betoverend. Hieronder enkele reflecties van studenten

"Je mag bewegingen doen die spontaan bij je opkomen"

"Terug herontdekken wat je met je lichaam allemaal kan, beseffen dat je lichaam een instrument is!"

" Verbaasd dat er zoveel manieren zijn om je lichaam te bewegen, iedereen beweegt anders"

" Het aanvoelen van ritme, luisteren wat je lichaam aangeeft en grenzen weten te verleggen"

" Ik kan me echt vrij voelen in wat ik doe zonder dat er remmingen zijn"

"Door het kijken naar anderen kon ik dingen leren waar ik zelf niet aan gedacht had"

"Toen we tegelijk sprongen voelden we elkaars ritme aan en de verbondenheid"

"We creëerden een verhaal, de bewegingen van de anderen waren belangrijk voor de eigen bewegingen, we speelden mooi op elkaar in"

Is gewaarwording leerbaar?

Ik denk het wel, als er voldaan wordt aan enkele voorwaarden, zoals een veilig klimaat kunnen scheppen, werken in kleine groepjes, ruimte om samen te experimenteren, studenten voldoende vertrouwd laten worden met dit soort werken door regelmatig en vaak deze gewaarwordingen te herhalen. Beeldmateriaal tonen van kindervoorstellingen of zelf naar voorstellingen gaan waardoor studenten geïnspireerd blijven, kan ook stimuleren.

Of studenten het nadien zelf gaan doorgeven aan kinderen is een andere vraag.

Sommigen niet omwille van verschillende redenen.

Ook al hebben ze tijdens het opleidingstraject veel muzische ervaringen en gewaarwordingen opgedaan, soms mist het nodige zelfvertrouwen en het kunnen loslaten, het toelaten tot experimenteren en improviseren. Om te kunnen improviseren moet je blijven groeien in je vak!

Daarbij staat in onze maatschappij cultuur niet zo hoog aangeschreven en zeker niet onze lichaamscultuur. Ik denk bijvoorbeeld aan China waar op elke plein, jong en oud samen tai chi beoefenen en waar dit als zeer natuurlijk een evident wordt ervaren. Muzisch werken, beweging en dans wordt nog steeds stiefmoederlijk behandeld op veel scholen in Vlaanderen.

Willy COOMANS

Wat betekent 'gewaarwording' voor jou? (Gerelateerd aan de kunsten, natuurlijk.)

Er zijn uiteraard diverse facetten aan gewaarwording. Vanuit de in onze hersenen voorgeprogrammeerde 'gulden snede'-optiek en vanuit de makkelijke zoektocht naar 'herkenbaarheid' zal elke mens een perfecte harmonie (bv. een realistisch geschilderd portret of landschap) en een zo realistisch weergegeven tafereel als een veilige 'schone' gewaarwording ervaren. Vervolgens zoekt men de herkenbare elementen op in die werken die afwijken van deze voorgeprogrammeerde normen en zal men alsnog 'herkenbaarheid' in de waarneming willen ontdekken. Dit soort gewaarwordingen creëren een gevoel van veiligheid. Men voelt zich niet ongemakkelijk. Men wordt niet uitgedaagd. Men heeft geen enkele moeite een werk te behappen. Interessanter wordt het wanneer de gewaarwording die zekerheden in vraag stelt; wanneer de houvast minder evident is; wanneer de kijker het ervaren ondergaat. En de uitkomst niet voorspelbaar is. Het steeds willen opzoeken van een referentiekader hoeft geen verarming van de gewaarwording te zijn maar plooit de belevenis naar een vast patroon. En dat is jammer. Een gewaarwording op het sensuele vlak behoeft geen drang naar het kaderen van een werk. Zich geprikkeld weten, meedeinen op wat er te beleven valt, loslaten van elke behoefte aan voorspelbaarheid, verrijkt de gewaarwording. Pas achteraf dient men op cerebrale wijze een en ander eventueel te kaderen. Dit wil niet zeggen dat de eigen gewaarwording volledig is. Juist in dialoog treden met anderen en praten over een werk, verrijkt de eigen gewaarwording. Men wordt a.h.w. toeschouwer van zichzelf. Men ondergaat het werk, men ervaart daarbij bepaalde gevoelens of zelfs emoties; men kan er zich behaaglijk, verrast of zelfs vervreemd of ambetant bij voelen. Dat beseffen is interessant want men kan zich dan de vraag stellen: waarom heb ik deze of gene ervaring bij het werk? Wat zegt dit over de wijze waarop ik geconditioneerd ben? En dan volgt de uitdieping; de confrontatie met de ervaringen van anderen (recensenten; de kunstenaars zelf die over hun werk praten; de plaatsing ervan in een historische context) en uiteindelijk de confrontatie met zichzelf. Je

est un autre, en het is de gewaarwording van een werk (of dit nu sensueel is, tactiel, visueel of cerebraal) die de ander in mezelf tot leven brengt.

Een gewaarwording begint m.i. best zo onbevangen mogelijk. Men intervenueert best zo weinig mogelijk maar laat alles op zich inwerken. Bij een herbeleving zal men 'anders bevangen' zijn. Men zal zaken zien, opmerken, horen en voelen die men eerst niet ervaarde. Tenzij het werk te mager is, dan zal de spanning zo laag zijn dan de appreciatie ook laag zal liggen.

In se kan men nooit tweemaal op eenzelfde wijze een artistiek werk aanschouwen. Men is immers intussen tijd zelf een ander geworden. Al is die evolutie soms heel subtiel.

Gewaarwording van muziek is het minst complex. Muziek dringt immers rechtstreeks door in onze gevoelens en emoties en zich laten inpalmen door muziek is dan ook makkelijk. Beelden vragen soms een inspanning, tenzij ze realistische weergaven zijn. Maar ook dan dient men de tijd te nemen de details op te zoeken. Uiteindelijk bevat een kunstwerk een spanning (ook wanneer het een abstract werk is). Dit aanvoelen is m.i. de essentie van de gewaarwording. Soms zijn er werken die moeten rijpen. Niet dat het werk niet rijp is; de toehoorder/kijker zelf dient nog op pad te gaan. Sapere aude impliceert op discrete wijze een werk tot zich te nemen en te beseffen dat men zelf ook participeert in het gewaarwordingsproces en dus in het oordeel dat men over een werk heeft. Die discretie opgeven en een mening uiten over een werk zegt zeker even veel over de toehoorder/kijker als over het werk.

Is die 'gwaarwording' leerbaar volgens jou? Of niet? Waarom (niet)? (O.a. voor studenten in de lerarenopleiding lager onderwijs, (toekomstige) onderwijzers.)

Soms helpt een schokeffect om inzicht (verdieping) te bekomen. Surrealistische taferelen, m.a.w. alledaagse voorwerpen die plots anders gekaderd worden, kunnen bij jongeren zo'n effect doen ontstaan. De werken van Magritte of Dali doen niet enkel een glimlach ontstaan, maar openen neuronbanen die wellicht nooit meer gesloten zullen worden. Er worden immers verbindingen gelegd tussen functionele zones (men herkent een object) met een verrassende kadering waardoor de student/scholier (maar zeker ook de kleuter) mits meerdere keren geconfronteerd te worden met deze 'beleving', zelf aan de slag kan gaan. Ontleren van evidenties, de dysfunctionaliteit opzoeken en het absurde aftasten zijn pedagogische manieren om jongeren te 'herprogrammeren', of correcter: de ervaring te laten opdoen dat ze zichzelf kunnen verrassen. En dat spelenderwijs, want absurditeiten en surreële zaken behoren tot het domein van het nutteloze, het niet-concrete. Spelen is exploreren, is de toevalligheid laten plaatsvinden; is ook het herscheppen van een structuur en ene duiding.

Waarom dient een appel? Op deze vraag volgt meestal een nuchter antwoord. Waar staat een appel voor? Men betreedt het rijk der symboliek. Plots wordt er een laag toegevoegd aan het 'voedsel appel'. Maar het geheel blijft behapbaar; behoort tot het domein van het logisch redeneren. Pas wanneer men ongekende en onmogelijke situaties introduceert (wonen in een appel; zich kleden met een appelschil; door de tak van een appelboom stromen tot in het hart van de appel;...) wordt de beleving speels. En dat is een aangenaam gevoel. Niets is fout. Daarom is het nog niet geweldig of goed gevonden, maar het rijk der fantasie is in ieder geval betreden. Of men dit onmiddellijk moet delen met anderen, is een andere zaak. Vaak zal een jongere schroom hebben; beseffen dat hij/zij te weinig inspirerend is, of nog minder anderen kan inspireren. Maar daar liggen mogelijkheden door samen (brainstormend) op mekaars dwaze gedachten verder te fantaseren.

Een andere insteek in ongetwijfeld de schoonheid van poëzie. En ik denk dan niet onmiddellijk aan gedichten (al zijn eenvoudige spelereien met woorden of het oproepen van onmogelijke beelden door woordgebruik zeker bruikbaar) maar aan details die zich in het alledaagse bevinden. De schaduw van een object; de zon tussen de bomen; de lichtinval; de weerkaatsing in een venster; het inzoomen op een wegdek (dan asfalt, dan trottoir, dan een voetpad, dan een amper zichtbare witte lijn, dan gebarsten asfalt, dan onkruid tussen de stenen, ...). Welke patronen zie je op 24 uur onder je voeten verschijnen? Hoe voelt mos aan? Hoe voelt asfalt op blote voeten aan? Fotografeer 48 uur uit je

'stappen' en ga dan op zoek naar speciale momenten, overgangen tussen het rode van het fietspad en het zwart van asfalt, enz... Breng dit in verband met een reeks paintings en scenes uit films waarin voetstappen worden weergegeven. Van daar de stap zetten naar alledaagse gebruiksvoorwerpen die echter doordat men ze als een verlengstuk van het eigene is gaan ervaren (dat merk je pas wanneer ze stuk zijn, hoeveel je om ze gaf) is een bron van poëzie die iedereen ervaart, zonder dat men het zo benoemt.

Het leren kijken naar dingen. Het toegankelijk maken van de ontdekking van schoonheid. Het doen inzien dat de ervaring van intense belevingsmomenten rond eenvoudige objecten of 'allegaagse' situaties (die daardoor net niet meer alledaags worden, en men beseft dat elk moment intens kan zijn als men maar open er naar kijkt) een haalbare kaart is, voor iedereen, is wellicht belangrijk. Dat je niet over de uitmuntende techniek beschikt om met woorden, of met een penseel die beleving vast te leggen, is bijzaak. Dat je de beleving hebt, en dat je tegen jezelf zegt: dit zou ik kunnen schilderen, of in een filmscene gebruiken, dat volstaat om te kunnen zeggen: ik heb een gewaarwording die diep is. Pedagogisch is het stellen van de vraag in les1: waarom zou zo vaak vazen hebben geschilderd? En waarom doet dit je wellicht niets? Die vragen 10 lessen en vele eigen ervaringen later opnieuw stellen, en de jongere doen beseffen dat hij/zij daar nu vanuit zichzelf op kan antwoorden, dat is een m.i. haalbare piste. Hetzelfde kan ook met bv. wind of sneeuw of regen. Nee, we zijn niet tevreden met zinnnetjes als: het regent. Het sneeuwt. Het waait. Er zijn soorten regen. Er zijn geluiden. Er is malse regen. Er zijn natte broekspijpen en natte sokken. Wind giert door de kieren. Etc... Schrijf zo gedetailleerd mogelijk op welke weerfenomenen je zoal ervaren hebt, de voorbije twee weken. Zoek scenes op in films en romans en sprookjes en herschrijf de scene met een andere intensiteit (hevige regen wordt motregen. Wat zou dat voor impact hebben op de personages en op jou als kijker?). enz.

Willy Coomans

Bert Maes

Dag Jan

Dag Karen

Ik weet niet of het hoegenaamd relevant is, maar ik ben toch even stil gaan staan bij het thema gewaarwording *for what it's worth*.

Ik verbind gewaarwording direct met bewustwording. Om 'gewaar' te worden moet je 'bewust' worden van bijvoorbeeld je omgeving of je onderbewuste krachten. De gebruikelijke staat van het menselijk bewust-zijn zit echter vol met allerlei gedachten. Ik denk dat we veel meer gewaar zouden worden van zodra we voorbij het denken zouden gaan (niet hetzelfde als de gedachteloosheid van Eichmann waarover Hannah Arendt het heeft).

Gewaarwording start volgens mij bij verdieping, bij voorbij gaan aan de oppervlakkige ervaring van de wereld, bij het loskomen van het stof van het dagelijks leven. En het is kunst die ons "*naar de rand van het denken voert*". Alle kunstvormen dragen volgens mij bij aan die verdieping tot het vinden van waarheid. "*Kunst kan ervoor zorgen dat je een glimp opvangt van een waarheid die we niet kunnen benoemen. Ze laat zien dat er meer is dan wat binnen ons gezichtsveld of rationeel kenbare werkelijkheid past, meer dan de realiteit die wij in woorden kunnen vatten.*" (Thijs Lijster)

Is dat gewaarworden, dat zich verdiepen in de werkelijkheid leerbaar? Ik denk het wel. Door ontwikkeling van nieuwsgierigheid en verlangen naar de essentie. Door de aandacht naar binnen te leren richten, te leren kijken naar eigen gevoelens, impulsen, drijfveren, ervaringen, ... voorbij het denken (mindfulness dus). Want, wanneer het water stil en helder is zien we, nemen we de bodem van het meer waar. En dan komt de verrassing en de verwondering, en gaat een nieuwe wereld open.

Groetjes

Bert

ERIK SCHROOTEN

Dag Jan

Dat zijn bijzonder schone vragen. Ik ben trouwens ook fan van het boekje van Caroline Pauwels. Mooie en sterke vrouw.

Gewaarwording heeft voor mij vele kanten en schakeringen: ontroeren, krassen maken, ontwrichten, iets oproepen, verbeelding stimuleren, anders zien, verwonderd geraken door het vakmanschap, meegesleurd worden in een andere wereld, niet begrijpen, geëmotioneerd geraken ...

Dat echt willen pakken doet misschien onrecht aan de kunsten.

Wat dat betekent voor de student?

Ik denk dat studenten in de kunsten moeten ondergedompeld worden. Dat ze de meerduidigheid van de kunsten moeten ervaren. Dat ze, in het beste geval, zelf creatieprocessen doormaken, ervaren wat dat is en dat daarna 'met die ervaring' dat als kunstgids kunnen doorgeven.

Voorwaar een hele moeilijke, naar mijn aanvoelen zelfs een bijna onmogelijke opdracht omdat opleidingen daar geen tijd voor kunnen vrijmaken. En omdat niet elke student in het verleden met kunst in contact is gekomen.

Ken je het boek 'toeval gezocht'. Daarin wordt beschreven hoe leraren en kunstenaars samenwerken. In een prachtig hoofdstuk vertellen de leraren hoe anders die kunstenaars zijn: ze geven leerlingen tijd, durven erop te vertrouwen dat het wel goed komt, doen soms niets, en geven toch wel bizarre opdrachten ...

Misschien is het doel van de lerarenopleider in de kunsten niet meer en niet minder dan van leraren minder leraar maken en meer kunstenaar. Ook in hun leraarschap. ;-).

Wat gedachten, misschien kan je er iets mee. Benieuwd naar het resultaat. Dat mag je me altijd als bedankje teruggeven.

Vriendelijke groet

Erik Schrooten

JAN STAES

Jan, Karen

Fijne vraag.

Het korte antwoord van mijn kant.

Ik vind het zoeken naar een alternatieve term dan deze die we vaak gebruiken, zeer interessant. Dus pluim daarvoor. Het geeft mogelijk nieuwe inzichten en het kan ook een bepaald polemisch debat ontwapenen: een nieuw begrip roept vaak minder historische of geladen weerstanden op dan een oudere, vaak gekendere (en gekleurdere) term. De critici onder ons zullen mogelijk zeggen: het scheidt ook verwarring. Mijn antwoord: verwarren is goed. Het is de start van onderzoeken, van retrospectie en van het loswrikken van gedachten.

Mag ik bij jullie basisvraag wat je moet kennen en kunnen alvast een lans ook breken voor 'voelen'? Ik heb in de vraagstelling er in onderwijs graag ook de affectieve doelen bij. Ze zijn misschien lastig in assistent, maar voor mij o zo belangrijk. Vast een vergetelheid om het niet mee te benoemen? Of een strategie, maar dan mis i daar de context van, dus dan mag je deze opmerking vergeten.

Tweede: te bedenken, te ontwikkelen en te geven: ook hier spreek een grote 'cognitieve' drijfveer. Kan het ook: te bedenken/ervaren, te ontwikkelen, te geven en erover te reflecteren zijn? Het reflecteren maakt het iteratieve proces mooi rond (voor mij is het een iteratief proces, een lemniscaat), het ervaren geeft aan dat je vanuit 'prutsen' ook tot ideeën kunt komen (soms heb ik dat: met hout en nagels bezig zijn en er komt dan het idee van een stoel uit voort, terwijl ik dacht een tafel te willen maken...) Ik wil hier een lans breken voor embodiment: voor John Dewey's "unity of the embodied human being" Of als je het vanuit niet-Westers perspectief bekijkt voor de Tao en de Chi bijvoorbeeld.

Puntje drie (ik kom nog tot jullie vraag hoor): jullie noemen het een feeling voor en met de kunst. Kan het ook vanuit de kunst zijn? Dus de drie mogelijkheden benoemen? Toegegeven: het zal vele leerkrachten niet lukken, omdat ze zelf geen artistieke praktijk hebben. Maar misschien die enkele witte raaf wel, en die zou denk ik daar heel blij mee zijn.

En jullie vraag:

Gewaarwording is voor mij Embodied Flow (zie bijlage tekst voor meer uitleg). Binnen de kunsten toch. Terwijl ik dit noteer word ik gewaar dat ik mijn raam moet sluiten, want het wordt avond en koud, en het begint danig te tochten in mijn bureau. Maar dat is iets anders, dat is een soort enkelvoudige verklaring van het begrip. De artistieke gewaarwording is voor mij een meervoudig begrip, waarbij de lichamelijke gewaarwording en de cognitie hand in hand gaan (vaak wordt Csikszentmihalyi's theorie enkel aan het cognitieve gekoppeld, daarom wil ik er even de aandacht op vestigen).

Alles is leerbaar. Als ik dat niet zou geloven stop ik met lesgeven. Of iedereen het in dezelfde mate kan leren: nee. Of iedereen het in dezelfde mate moet leren: nee. Of ik de 'juiste' mate kan en moet

bepalen: nee. Het gaat me misschien niet om de vraag: wat is gewaarwording', maar eerder om 'wanneer benoem je iets als gewaarwording'. Dus niet het 'product' maar het proces (Biesta's (sorry Jan) 'world centered education) waarbij je in relatie komt tot iets of iemand anders.

Learning is the comprehensive activity in which we come to know ourselves and the world around us. It is a paradoxical activity: it is doing and submitting at the same time. And its achievement range from merely being aware, to what may be called understanding and being able to explain. (Oakeshott, M. (1967). Learning and Teaching. In R. S. Peters (Ed.), The concept of education (pp. 156–176). London: Routledge & Kegan Paul. P 156)

Ik hoop dat dit iets bijdraagt aan jullie zoektocht

DIRK DE WACHTER

Geachte,

Het is niet evident om dit soort van complexe begrippen in een mail te vatten...

Enkele summier aanzetten., dan toch.

Ik associeer "gwaarwording" met een gevoelsmatige ervaring voor verwondering, openheid, onbevangenheid, curiositeit, onbevooroordeeld en open voor verrassing.

Zoals vele menselijke eigenschappen gaat het over nature én nurture.

Er is een aanleg en er is een stuk leerproces. In het onderwijs gaan we er van uit dat er altijd wel wat leermogelijkheid te vinden is, soms wat ondergesneeuwd en verborgen.

Vriendelijke groeten,

Prof. Dr. Dirk De Wachter

WIEN BOGAERT

Over je vraag kan je een heel (methodiek)boek schrijven;) Ik weet niet zo precies wat de bedoeling is maar in bijlage een eerste antwoord op je vraag in telegramstijl. Gaat het over quotes verzamelen?

Ik ben zelf (bij Bamm/Mooss) verantwoordelijk voor de bemiddeling bij [Be-Part](#) in Waregem/Kortrijk (oa het Paradise stadsfestival) ondertussen al 4 jaar en ik heb ook voor [PAO in Charleroi](#) een participatief traject opgezet met mensen van heel diverse origine....

Dus het is mijn passie;)

Laat maar weten of ik nog meer kan doen...

Hartelijke groet

Wien

LUC DEGRANDE

Dag Jan en Karen

met wat vertraging - er kwamen de voorbije weken nogal wat gewaarwordingen op mijn pad - een poging om hier iets over te schrijven

Naar mijn gevoel hoef je om kunsten in de focus van muzische lessen te plaatsen geen "feeling" voor kunst te hebben. Dat zou betekenen dat de ene 'feeling' beter is dan de andere. Dat het niet of minder waarderen van een bepaalde kunstvorm of bepaald kunstwerk te wijten zou zijn aan een gebrek aan 'feeling'.

'feeling' drukt net uit dat je iets VOELT (of niet) bij een kunstwerk. Dat is heel persoonlijk en altijd OK. Zodra recensenten, kunstkeners gaan bepalen wat ik mooi, 'kunstig',moet vinden, haak ik af.

Je hoeft kunst (what's in a name) ook niet diepzinnig, zweverig, hoogdravend, technisch, historisch, ... uit te kunnen leggen om ermee aan de slag te gaan.

Wat heb je wel nodig?

1 Een OPEN, onbevooroordeelde houding die jou toelaat om dingen te laten binnenkomen, om dingen gewaar te worden.

Die open houding hadden we ooit (als kind) allemaal en kunnen we ook terugvinden.

Je kan (opnieuw) leren gewaarworden.

HOE?

Door heel veel in contact te komen met allerlei kunstvormen, kunstwerken. Door de manier van denken en werken van kunstenaars te leren kennen en op die manier te ontdekken dat er andere, meer open, manieren zijn om naar de wereld te kijken om over de wereld na te denken.

Door duwtjes te krijgen om in contact te komen met kunst.

Door opnieuw te leren uitdrukken welke indrukken, welke emoties opgewekt worden door contact met kunst. Door ook te mogen zeggen dat je iets maar niets vindt zonder daardoor als cultuurbarbaar afgeschilderd te worden.

2 Een reflex om bij elk ontwerp van een kunstzinnige les eens te gaan zoeken wat anderen, wat kunstenaars rond een bepaald thema maakten. Een zoekende, geïnteresseerde, open houding die jou als leerkracht in contact brengt met kunst, die jou inspireert, die jou stimuleert om kinderen te verrassen, om kinderen te laten ervaren wat jij voelde.

3 De goesting, de ijver om te vertellen over jouw gewaarwordingen en op die manier de gelegenheid creëren bij de leerlingen om dezelfde (of helemaal andere, of helemaal geen) gewaarwordingen te ervaren. Zonder oordeel, met open blik! Door kunst die jou raakt te tonen, door erover te vertellen, leer je anderen een taal aan om indrukken uit te drukken (in taal, muziek, beweging, ...)

Ongetwijfeld nog veel meer maar dat is wat nu bij mij naar boven komt en dus vermoedelijk ook wat ik het meest essentiële vind.

Groeten

Luc Degrande

praktijklector - studentencoach - coördinator BaLO Heverlee

MIRJAM VAN TILBURG

Dag beide,

Dank voor deze mooie mail.

Ik ga proberen de vragen te beantwoorden.

Wat betekent 'gewaarwording' voor jou?

Een blik. Hier ga ik een essay over schrijven voor mijn doctoraat. Dus een precies antwoord hebben jullie nog van me te goed. Maar ik stuur hier wat gedachten flarden, niet bedoeld om met meer mensen te delen dan jullie twee. (dus in vertrouwen)

Met wat Lewis (2012) over Freire (1987) denk ik dat vanaf het moment dat je een klaslokaal binnenkomt en een blik werpt. De perceptie van de leerlingen en het klaslokaal is een pre-linguïstisch veld en gaat dus vooraf aan rationeel en cognitief denken. De blik beïnvloedt het denken en houding en gaat dus daar aan vooraf.

Een blik werpen uit gewoonte is al gesorteerd of in een mal van verwachting geperst, die bepaalt wat je ziet. En daarmee bepaald deze ook hoe het quasi open gesprek 'Hoi, hoe gaat het?' aangaat. Een leraar kan een lokaal binnen stappen met een disciplinerende blik 'petten af, tas op de grond' of bijvoorbeeld met een beoordelende blik 'vertonen ze deze week al dit bepaalde gedrag?'. Lewis wijst erop dat blikken werpen veelal onbewust gebeurt. Blikken slijten in, net als gewoontes. En die gewoontes werden doorbroken in deze crisis. Een blik gaat vooraf aan een houding, vraagstellen, of een antwoord of oplossing zoeken.

een blik werpen zintuigelijk en daarmee fysiek is. niet alleen voor kijken, maar ook voor alle zintuigen. Als kunstvakdocent, ben jij het instrument dat kijkt, hoort, tast, afstand inschat en ruimte inneemt. Het niet *echt* kunnen zien van leerlingen gaat in het bovengenoemde sleutelmoment vooraf aan de houding waakzaamheid en de vraag: 'glippen ze niet tussen m'n vingers?' Meijers geeft in deze opmerking ook aan hoe fysiek dat gevoel van niet *echt* kunnen zien, ze mist de 'grip' de 'aanraakbaarheid'.

Alva Noë omschrijft dat een blik werpen niet iets is dat ons overkomt of in ons plaatsvindt, maar iets dat we doen. Zo wordt kijken vaak gezien als een soort snapshot; het oog maakt 'foto's' en de hersens verwerken die tot onze perceptie. Maar ogen werken niet als camera's of smartphones, ze zijn continu in beweging. Een blik werpen is iets dat je in een ruimte doet en ontstaat door beweging. Een blik werpen is jezelf in contact brengen met iets.

Ook Lewis omschrijft dat een blik zintuigelijk is.

wat het betekent het als een blik in een digitale ruimte komt? Allereerst is de kadering sterk aanwezig, de ruimte die door software wordt bepaald. Daarnaast is er geen beweging, geen loopje waarmee je je blik kunt sturen. Het online onderwijs voelt voor velen 2D audio/visueel, het is platter. Het scherm is glad en het geluid blikerig. Even naar iemand toelopen in de les en een informeel gesprek hebben is lastiger. Door het statische beeld wordt de ruis ook uit het onderwijs gesneden. (Frictie, Miriam Rasch) Online onderwijs is daardoor afstandelijk en mist de nabijheid van fysiek

(Munck & Gielen omschrijven dit prachtig). Aan de andere kant omschreven kunstvakdocenten ook dat ze juist door het in privé ruimtes te kunnen kijken, ze die nabijheid opzochten. Online onderwijs lijkt meer buiten het 'ik' van de onderwijzer te zijn. Je bent buiten de ruimte waar je een blik in kan werpen, je staat erbuiten en kijkt er naar zonder echt aan te raken. Het fysieke van de blik, zoals omschreven van Alva Noe, wordt doorbroken door het scherm en daarom is het gevoel van aanraken, van vasthouden minder aanwezig. Zijn we echt of zijn we niet echt? Ben 'ik' zelf als leraar wel in die digitale ruimte? Dat maakt het ook lastig om je kwetsbaar op te stellen.

Welke blinde vlekken heeft beginnende leraar? Lewis omschrijft (met Rancière) dat blikken ook niet open of neutraal kunnen zijn. In school zijn dominante blikken aanwezig. Net zoals de dominante blik op straat is om veilig en snel van A naar B te komen, en minder gericht is op het bewonderen van bloemen op braakliggend terrein. Die dominante blik wordt vaak als de *norm* gezien, zoals de controlerende blik, de empathische blik, de bezorgde blik of de beoordelende blik vaak aanwezig zijn in het hoofd van een leraar. Een open blik werpen is een utopische blik, die bestaat niet, zoveel informatie kunnen onze hersens niet verwerken. We zien dankzij patronen. Maar naast de blikken die binnen dit gewoontepatroon vallen, die geautomatiseerd zijn, is er zeker meer mogelijk.

Esthetische blik: Esthetisch in de zin van zintuigelijke blik, plasticiteit, tastbaarheid (dus niet esthetisch gedefinieerd als schoonheid) waaruit verwondering of nieuwsgierigheid kan ontstaan (maar hoeft niet). Hier noem ik het de esthetische blik. Dus geen open blik of neutrale blik (zie vorig stuk). Dat is een blik die zowel kunstenaars als docenten niet vreemd is. Deze blik is niet doelgericht, het is meer een blik van: Kom dan toeval, laat je vinden door mijn ongecontroleerde beweging.^[i] Die esthetische blik is een daad van opstand tegen de verwachte mal van kijken in een situatie

Ik ben me bewust dat dit niet alleen voor kunstenaars geldt, maar ook voor bijvoorbeeld veel onderzoekers. Maar ik geloof wel dat dit voor kunstvakdocenten fundamenteel is. We vragen immers van onze leerlingen om te duiden wat ze horen, zien en voelen tijdens praktijklessen, tentoonstellingen, voorstellingen en andere kunstbeschouwelijke activiteiten. Dan zijn kunstvakdocenten ook bij uitstek degene bij wie leerlingen deze blik mogen verwachten en ontmoeten in school; de esthetische blik. Om te variëren op Guattari (1995); "Hoe kun je een blik werpen op een klas zoals je een blik werpt op/in een kunstwerk?"

Het ziet eruit als lanterfantend onderwijzen, omdat het zoekend is, niet doelgericht, maar vol aandacht voor het moment. Zoals Gielen in 'Kunst en openbaarheid? (2021)' omschrijft als een kunstenaar naar boven haalt wat in de wereld aanwezig is, maar waar we tot nog toe voorbij of naast hebben gekeken, omdat we anders keken. Voor mij betekent het recht van deze blik te mogen werpen vrijheid.

Ik ben ook aan het denken over de samenhang tussen subjectivering^[ii] in onderwijs (Biesta) en de esthetische blik. Het is een ontdekkende blik naar een moment van niet-weten, dat: 'huh, wat moet ik hier nou weer mee?' samenvalt met 'hier gaat het om'. Of 'ik heb wat te pakken, al weet ik nog niet wat' Dit wil ik uitwerken met Biesta met Roth en Meyer-Drawe over doorlaatbaarheid, aandachtige bereidheid en aandacht zonder intentie. Maar goed, zover ben ik nog niet.

Is die 'gewaarwording' leerbaar volgens jou? Of niet? Waarom (niet)?

Ja, hoewel ik niet perse leerbaar zou zeggen, maar actief. Een blik is fysiek. Als je het over kijken hebt kun je dat sturen. Denk aan zonnebrillen, aan schermen, allemaal manieren om te sturen. IN bijlage stuur ik jullie een kort stukje wat ik hier een tijd geleden over schreef.

Help ik jullie zo verder?

Groet

Mirjam

^[1] Voor dit inzicht wil ik Miriam Rash bedanken, zij omschrijft dit prachtig in Zwemmen in de oceaan (2017)

HILDE DE WEVER

STOP MAKING SENSE

MAKING SENSE STOP

IT MAKES SENSE

Zintuiglijke gewaarwording is dat niet de basis van betekenisgeving?

Of toch wat genuanceerder:

'bewust zijn van en aandacht geven aan 'gewaarwording' kan die basis zijn.

Want aandacht maakt nieuw:

Maakt het verschil

- tussen kijken en iets zien, zin zien
- tussen horen en luisteren

van sense naar making sense?

Worden we zo ook meer mens? Gelukkiger?

Aandacht maakt nieuw

Voor wat binnenin me gaande is en wat ik gewaarword

Voor wat bij de andere gebeurt

Voor het andere

Gewaarworden maakt connectie tussen mijn binnenkant en wat me omringt?

STOP MAKING SENSE (en weg van al die 'spreekende hoofden' 🗨️)

Het stoppen van gedachten en teruggaan naar gewaarwording en terug: IT MAKES SENSE

JILCA VAN TIENEN

WAT BETEKENT 'GEWAARWORDING' VOOR JOU? (GERELATEERD AAN DE KUNSTEN, NATUURLIJK.)

Gewaarwording, het gewaar worden, het gewaarworden van iets, van jezelf, een gevoel, een idee, iets wezenlijk buiten jezelf... Ik proef een moment waar ik zowaar loskom van de tijd, de ruimte. Mijn volledige aandacht is gericht op hetgeen mij onderbreekt. Het is niet per se iets waar ik naar opzoek was, want hoe ga je opzoek iets wat je eigenlijk nog niet (echt) kent? Het is eerder dat het mij vindt, het overvalt me en vraagt om stil te staan. Het houdt me in de ban. Het lijkt zich naar binnen te werken, scherp, helder, ingezoomd en uitgezoomd. Mijn zintuigen betasten het intens en simultaan vindt er een verwerking in overdrive plaats in mijn hoofd, in mijn hart. De overdrive maakt dat ik het nog niet helemaal kan grijpen en gewoon met open mond alle/specifieke aspecten in me opneem.

Bijvoorbeeld bij het aanschouwen van een beeldend werk, het hele kunstwerk overvalt je. Het vraagt om gezien te worden, met aandacht, met openheid. Je kan het niet anders ontmoeten dan als een verrijking, niet per se omdat het 'mooi' is, maar omdat het je uit jouw normaliteit/sleur/automatisme haalt. Het onderbreekt. Je staat stil, je ogen dwalen over het werk, blauw is niet meer zomaar blauw, je ontdekt hinten van violet, grijzen, geel en koper. Je neus lijkt ineens nog scherper de stoffige geur van het museum te ontvangen, of ruik je een vleug van het zeewater dat je in het beeld denkt te zien. Je hersenen lijken met de snelheid van het licht, of misschien nog sneller, verbindingen te leggen, nieuwe associaties te maken alsof het een missend puzzelstuk is. Je verrast jezelf. Je wordt er opgewonden van, of juist etherisch kalm, het lijkt wel alsof je een wereldschokkende ontdekking hebt gedaan, maar het ligt allemaal nog op het puntje van tong. Misschien is het zoals liefde op het eerste zicht. Je voelt je aangetrokken, de rest van de wereld lijkt ineens blurry en alleen die ander is scherp. Je wilt ontmoeten, die persoon beter leren kennen, je verhouden tot wat je voor elkaar kan betekenen, maar daarvoor voel je noodzaak en de wil om elk stukje te ontdekken wat die persoon 'die ene' maakt.

IS DIE 'GEWAARWORDING' LEERBAAR VOLGENS JOU? OF NIET? WAAROM (NIET)? (O.A. VOOR STUDENTEN IN DE LERARENOPLEIDING LAGER ONDERWIJS, (TOEKOMSTIGE) ONDERWIJZERS.)

Die liefde op het eerste zicht, die verliefdheid, voor mij is dat onderdeel van een houding om je gewaarwording te 'trainen'. Je stelt je open om verliefd te worden, het begint bij het verliefd worden op de geluiden buiten in het park, verliefd op de zonnestrallen die je wang strelen en de wind die de schaduw van een boom doen dansen. Net zoals bij liefde op het eerste gezicht, springt die persoon in je gezichtsveld als een soort enchantment, en kan je niet anders dan nog eens omkijken. Je kijkt opnieuw naar de schaduw van de boom en plots merk je op dat een deel van de schaduw lijkt op twee olifanten die aan het walsen zijn. Ze worden dikker en dunner, hun slurven kronkelen op het ritme van de hardloper die voorbij rent...